

Apie Henriko Nagio *niveau*

Anotacija: Straipsnyje žvalgomos lietuvių išeivijos poeto Henriko Nagio kūrybos, pripažinimo ir išlikimo įtakingu literatūros lauko veikėju trajektorijos. Jos analizuojamos pasitelkus duomenis iš archyvinės epistolikos, dienoraščių, memuarų ir kultūrinės spaudos. Tyrimui pasirinktas istorinis empirinis metodas, tinkamiausias stebėti kitusių estetinių ir moralinių Nagio pasirinkimų bei jo vertinimų dinamiką lietuvių išeivijos literatūrinio gyvenimo kontekste – kūrybos pripažinimą, Nagio vykdytą jo kartos pozicijų stiprinimą, artimos estetiškos linijos autorių išskėlimą į pirmaujančių gretas (t. y. hierarchizavimo veiksmus), o vėliau ir skausmingą reagavimą į juntamą savo asmens ir kūrybos išstūmimą iš hierarchijos viršūnės. Greta legitimuojančių kritikų nuomonių Nagio recepcijos tyrimų akiratyje šios epitektinės charakteristikos yra svarbios reflektuojant nevienaplanį kūrėjo profilį, atskleidžiamą gilinantis į jo laikyseną, principus ir pažiūras, oponavimo ir bekompromisio priešinimosi praktikas.

Raktažodžiai: Henrikas Nagys, XX a. lietuvių egzodo literatūrinis gyvenimas, pripažinimas, recepcija.

Ne taip dažnai atsitinka, kad, retrospektyviai žvelgiant į rašytojo kūrybinį kelią, jam visam apibūdinti vienodai gerai tiktų vienas imlus apibendrinimas. Tokiu tikslu žvalgant Henriko Nagio kūrybą ir jo kūrybinio tapsmo, pripažinimo ir išlikimo įtakingu literatūros lauko veikėju trajektorijas gana nesunkiai pastebimas klausimas, Nagiui buvęs aktualus visais jo kūrybos periodais, – ar jo kūryba deramai įvertinta? Mėginant į jį atsakyti, straipsnio pavadinimui pasirinktas prancūziškas žodis *niveau* vietoje lietuviško atitikmens žymi tą (ir ironišką) distanciją, kurią suformuoja recepcijai svarbus epitektinis efektas – į kūrybos vertinimą įsiliejančios bendresniame kultūriniame ir biografiniame diskursuose cirkuliuojančios žinios apie autorių, kurios užtikrina (arba patvirtina) rašytojo idėjų supratimą, komunikaciją. Su recepcijos problematika šis Nagio kūrybos ir laikysenos tyrinėjimas siejasi siauru aspektu – Skaitytojo atsako ir poveikio teoretiko Stanley'o Fisho tvirtinimu, jog „estetinė [kūrinio] prasmė susiformuoja tik skaitytojų reakcijos ir recepcijos metu, kai kūrinys susaistomas su įvai-

riais kontekstais (politiniais, socialiniais, psichologiniais, kitų tekstų etc.)“¹, be to, laikomasi jo požiūrio, jog kūriniai suvokti yra svarbi ir į kūrinio suvokimą įtraukta daugelį gyvenimo sričių aprėpianti vertybinė orientacija, apibrėžianti interpretacinės bendruomenės ribas². Greta legitimuojančių kritikų nuomonių šios epitektinės detalės išbaigia nevienaplanį kūrėjo – tekstų autoriaus ir asmenybės – portretą. Šiame straipsnyje taikomas metodinis apsisprendimas išryškinti tą Nagio asmeninių reakcijų ir jo kūrybos recepcijos pusę, kurią kūrinio pirmumą postuluojanči kritika ignoruoja, ir remtis ne seniai cirkuliuojančiomis kritikų nuomonėmis, o archyvine medžiaga ir jos siūloma istorine empirine su Nagio kūryba susijusių dokumentų (memuarų, dienoraščių, epistolikos, atgarsių spaudoje) analize, kuri atskleidžia kitusias jo trajektorijas lietuvių išėivijos poezijos lauke ir būtent istoriškai³ vertinant išryškėjusią Nagio padėtį, tą nepastovų *niveau* – kūrybos pripažinimą, jo vykdytą kartos pozicijų stiprinimą, artimų esetinių pasirinkimų autorių iškėlimą į pirmaujančių gretas (t. y. hierarchizavimo veiksmus), o vėliau – ir skausmingą reagavimą į juntamą savo asmens išstūmimą iš hierarchijos viršūnės. Vienu iš šaltinių pasirinkta epistolika (privачios bendravimo sferos diskursas) atskleidžia subjektyvesnius vertinimus negu tuo laiku viešai funkcionavo kritikoje, todėl šių dviejų diskursų nesiimama lyginti. Pastebėtina tik, jog į viešąjį diskursą menkai tepersiliejo asmeninės aistros ir

-
- 1 Aušra Jurgutienė, „Fenomenologinis, hermeneutinis ir recepcinis teksto interpretavimas“, in: *XX a. literatūros teorijos*, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2006, p. 58.
  - 2 Kvestionuodamas ir nesupratimo galimybę, Fishas rašo: „Taigi, jeigu tai, kas tarp mudviejų įvyksta, galima pavadinti *komunikacija* arba supratimu, tai įvyksta ne todėl, kad mudu kalbame ta pačia kalba, t. y. žinome atskirų žodžių reikšmes ir jų jungimo taisykles, o dėl to, kad taip pat mąstome ir gyvename, esame to paties pasaulio, kuriame objektai, tikslai, veiksmų eiga, vertybės ir kita jau turi nustatytą vietą ir seką, dalis; kaip tik todėl mūsų ištarti žodžiai bus teisingai išgirsti tų, kurie sugebės juos susieti su tam tikromis to paties pasaulio realijomis.“ (Stanley Fish, „Ar šiose paskaitose yra tekstas?“, vertė Irena Ragaišienė, Daiva Daugirdienė, in: *XX a. literatūros teorijos: chrestomatija aukštųjų mokyklų studentams*, d. 1, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011, p. 90). Aušra Jurgutienė dar pabrėžia Skaitytojo atsako kritikos įteisintą „literatūrologijos pastangas nuo vadinamųjų objektyvių akademinio teksto kalbos analizėi pasukti prie literatūrinio gyvenimo ir istorijos, egzistenciškai ir visuomeniškai aktualios bei gyvybingos kritikos“ (Aušra Jurgutienė, *Literatūros suvokimo menas. Hermeneutikos tradicija*, Vilnius, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2013, p. 280).
  - 3 Pierre’as Bourdieu pabrėžia, jog „istorija yra vidinė [literatūros – GB] lauko funkcionavimo ypatybė“ (Pierre Bourdieu, „Kultūrinės produkcijos laukas, arba atvirksčias ekonomikos pasaulis“, vertė Loreta Jakonytė, in: *XX amžiaus literatūros teorijos: chrestomatija aukštųjų mokyklų studentams*, d. 1, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011, p. 310).

pyktis. Dėl Nagio asmeninių savybių ir aktyvių jo veiksmų siekiant kanonizuoti bičiulių kūryboje iškeltas naujas literatūrinės kūrybos vertes jo paties poezijos vertinimui įtakos turėjo viešoji jo laikysena ir kovos už atstovaujamus idealus būdai, tad straipsnio antraštės *niveau* kreipia ir link etinio Nagio veiklos vertinimo klausimo, prie kurio šiame straipsnyje plačiau neapsistojama, tačiau jis lieka reikšmingas svarstomo klausimo akiratyje.

Taigi tas Nagio kūrybos ir asmens priimtumo ir pripažinimo lygis, dėl kurio ypač vėlyvaisiais metais jis yra nemaža sielojėsis, dėmesį nuo poezijos pakreipė diametraliai priešinga kryptimi – Nagio laikysenos, principų ir pažiūrų linkme, atidžiau prie jo poezijos prisiliečiant iš recepcijos taško. Nors tyrimo centre yra Nagio asmeniniai pasirinkimai ir jo reagavimas į literatūrinio gyvenimo aktualijas, dabar tyrimui prieinama medžiaga⁴ siūlo tyrimo siužetą, kuris dažnai kryps į Alfonso Nykos-Niliūno reakcijas ir pozicijas. Tokią atodairą pateisina ir pačios ankstyviausios Nagio ir Niliūno poetinės kūrybos panašumas (tokios bendros jų poezijos vietos kaip valkata, namus palikęs klajūnas, vėtroje linguojantys medžiai, tamsi naktis, negyva širdis, medžių eiseną saulėlydy, perimtos iš neoromantikų ir būdingos ir kitiems jų kartos poetams), ir vėlesnė jų draugystė. Gerai abu pažinojęs išėivijos literatūros kritikas Vytautas A. Jonynas užfiksavo, jog ankstyvuojų laikotarpiu Lietuvoje Nagio poezija vertinta palankiau nei Niliūno:

Nors šiaip studentų/čių tarpe [skaitoma] Nykos poezija nesutiko tokių besąlyginių gerbėjų, kaip, sakysim, Nagio eilėraščiai Kaune. [...]

Žinoma, niekas nesistengdavo užginčyti Nykai plataus bendrojo išsilavinimo, bet labai santūriai vertino jo laimėjimus lyrikoje.⁵

Geresnio poeto klausimu

Lyginti Nagio ir Niliūno pasiekimus ir laikysenas svarbu dėl keleto priežasčių – beveik tuo pačiu metu įvykusių jų debiutų, kritikų deklaruoto abiejų kūrybos fi-

4 Plačiau ir patikimiau aptariamus klausimus padėtų apsvarstyti Nagio dienoraščiai, kurie dar tik perduoti saugoti Maironio lietuvių literatūros muziejui ir tyrėjams nėra prieinami.

5 Vytautas A. Jonynas, „Varnikės Nykos dienoraščio paraštė“, in: Vytautas A. Jonynas, *Rinktiniai raštai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006, p. 551.

losofiškumo, gana ankstyvo jų (ir Kazio Bradūno) įvertinimo išėivijoje kaip kartos gabiausiųjų⁶, vėlesnio bendradarbiavimo bei keitimosi nuomonėmis leidžiant žurnalą *Literatūros lankai*. Niliūnas dienoraštyje nesyk aprašo jų tarpusavio lyginimąsi ir, įdomiausia, užfiksuoja Antano Vaičiulaičio klausimą, kuo gi jie buvę panašūs ir kuo skirtingi, liudijantį ir amžininkų domėjimąsi jais kaip savotiška pora:

[1990] Spalio 2

[...] Antanas [Vaičiulaitis – GB], kaltai šypsodamasis ir pagreitintai mirksėdamas, sako, kad jam būtų įdomu išgirsti, kuo mudu su Henriku Nagiu jaunystėje labiausiai skyręsi vienas nuo kito ir kuo buvę panašūs. Aš atsakau, kad gal labiausiai skyrėmės požiūriu į viešumą: jis mėgo, o aš ne. [...] Kad jis turėjęs savo „crowd“, o aš stengiausi laikytis nuošaliai. Kad jam rūpėjo klausimas, kuris iš mudviejų „geresnis“ poetas (man tatai atrodė juokinga), ir sutikus, kad jis, pajutęs neišvengiamą tokioje situacijoje ironijos gaidą, tuoj pat išižeisdamas.⁷

Nagys su Niliūnu susitiko tik 1944 m. lapkritį Berlyne. Niliūnas dienoraštyje aprašo prieštaringų vertinimų – Nagio renomė ir realaus įspūdžio – susidūrimą susipažįstant:

[1944] Lapkričio 18

Šiandien Vincas [Kazokas – GB] atsivedė Nagį. Tai mano pirmas susitikimas su juo. Lietuvoje buvau jį matęs, bet tik iš tolo. Šiltas, malonus, nors gal kiek ir nervingas (nenusėdi vietoje ir nuolat vaikšto po kambarį) žmogus. Visai kitoks negu kad aš iki šiol galvojau, remdamasis jo draugų (A. G., B. K., V. Kz. etc.) pasakojimais. [...] Pietaujant [...] rodė savo naujausius eilėraščius ir čia pat keletą jų paskaitė.⁸

6 Bradūnas Nagio jubiliejaus proga 1970 10 24 d. *Draugo* laikraščio priede *Mokslas, menas, literatūra* rašė: „1946 m. Vokietijoje buvo paskirtos keturios pirmosios lietuvių literatūros premijos išėivijoje. Visos keturios poezijai: Bernardui Brazdžioniui ir trims būsimiems žemininkams – Henriku Nagiui, Alfonsui Nykai-Niliūnui ir man.“ (Kazys Bradūnas, „Žmogaus ir paukščio draugystė“, in: Kazys Bradūnas, *Kertinė paraštė*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2017, p. 97).

7 Alfonsas Nyka-Niliūnas, *Dienoraščio fragmentai 1976–2000*, Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 314.

8 Alfonsas Nyka-Niliūnas, *Dienoraščio fragmentai 1938–1975*, Vilnius: Baltos lankos, 2002, p. 106–107.

Niliūnas net po kelių dešimtmečių prisimena visas nuosėdas nuplaunanti pasitikėjimą ir nuoširdumą, kuriuo artimai bendraudamas užkrėsdavo Nagys:

[1964] Liepos 6

Vartant Henriko *Lapkričio naktis*, eilutė *Praeina verkiančios mergaitės siluetas* nukelia mane dvidešimtį metų atgal į prarastąjį laiką. Kaip tada būdavo lengva įeiti į kito gyvenimą ir dalintis savo gyvenimu su kitu. Mums užtekėdavo vieno vienintelio susitikimo, kartais netgi trumpo momento, kad pasidarytumėm amžinai draugais ir kad mūsų gyvenimas taptų niekad nesibaigiančia bendravimo ir dalinimosi švente.⁹

Paprastą, šiltą, nesipuikuojantį Nagį, pirmąkart sutikimą Freiburge, prisimena ir Vytautas A. Jonynas, tačiau ir jis priduria atmetęs Nagį lydėjusias nuomonių draikenas – „iki tol mes įsivaizdavome poetą kaip paniurakį romantiką, ne itin atsparų saviliaupsos priepuoliams“¹⁰, mini sklidusias paskalas „apie Nagį kaip merginų numylėtinį, salonų liūtą, turintį ištisas kohortas garbintojų“ – ir užbaigia: „Toks jis mums neatrodė.“¹¹

Niliūnas nepaneigiamą Nagio charizmatiškumą ir sykiu visuotinio pritarimo ieškojimą vertino kaip asmenybės nebrandumą, primenantį jo paties jau išaugtą fazę:

[1945] Antradienis / Rugpjūčio 21

[Vakarėlyje prieš išvykstant į Austriją – GB] Ypač buvo įdomu sekti Henriką: kaip puikiai jis jautėsi *Liebling der Gesellschaft* rolėje! Bet aš jau ir anksčiau buvau pastebėjęs, kad jis visiškai negali būti vienas. Man pačiam buvo kažkaip tuščia ir nejauku. Atrodė, lyg būčiau dar kartą prasilenkęs su savim pačiu.¹²

Dienoraštyje Niliūnas keletą kartų pasižymi reakcijas į Nagio poeziją. Viena jų:

9 *Ibid.*, p. 411.

10 Vytautas A. Jonynas, „Nesudygusių dialogų pasėliai. Draugystė su poetu Henriku Nagiu prisimenant“, in: Vytautas A. Jonynas, *op. cit.*, p. 614.

11 *Ibid.*

12 Alfonsas Nyka-Niliūnas, *Dienoraščio fragmentai 1938–1975*, p. 133.

[1946] Vasario 9

Sandra rodo jai Henriko iš Innsbrucko atsiųstą eilėrašį „Valkata“. Viskas jame autentiškai romantiška, autentiškai sentimentalų. Viskas užsisvajojusioms ir ilgus laiškus rašančioms mergaitėms. Kuri iš jų atsilaikys prieš pačių pirmųjų eilučių skundą, kad „beviltiškai nuobodūs lietūs“ jam „baigia širdį pilką užgesint“ ir svajonėse neuras jo „vienplaukei galvai vietos“?¹³

Ar skaitant šį 1945 m. rugsėjį datuotą Nagio eilėrašį Niliūno neveikė jo paties 1937 m. parašytos „Sūnaus palaidūno poemos“ prisiminimas? Juk Nagio valkata, klajūnas primena archetipinį Niliūno poemos veikėją, kuris „pajuodęs ir sumenkęs“, genamas nostalgijos, apie gimtinę „mirštančiam, ją prisiminęs, / Kalbėj[ęs], jog tenai dangus...“¹⁴ Priešingai nei Nagys, sentimentalumo išpūdi Niliūnas eilėraštyje apžaidžia – gesina jį sąmoningomis poetinio išsakyto parinktimis: kalba trečiuoju asmeniu, kur kas mažiau prieraišumo iliuzijų teikia ciklo finale su euforiškais sušukimais „O troškuly! O džiaugsmė klysti [...] / O džiaugsmė nuostabus prarasti / Namus!“, aprašo įsijaustą, o ne patirtą situaciją. Nagio eilėraščio dedikacija (spėtina – būsimai žmonai Birutei Vaitkūnaitei) lyg ir pateisintų „pačių pirmųjų eilučių skundą“. Šios archetipinės temos traktuotė atskleidžia poetų skirtynes – savin orientuotą Niliūno pasaulį, kuriam nereikia žiūrovų, ir Nagio pasaulį, kuriame auditorija yra numatytoji sąlyga¹⁵.

Herojiškos poezijos kūrėjo, kaip Nagį apibūdina Jonas Juškaitis¹⁶, amplua jungė skirtingus Nagio veiklos profilius – poeto ir žurnalisto, grindė jo angažavimąsi ir politiniams klausimams. Palyginus su hermetišku, savin susitelkusi Niliūnu, į kurio kūrybą, kaip teigia Rita Tūtlytė, „[i]storinė dimensija [...] ateina vėlyvuojū kūrybos periodu, [...] nutolusi taip, kad įmanu ją įtraukti į patirties

13 *Ibid.*, p. 147.

14 Alfonsas Nyka-Niliūnas, *Eilėraščiai 1937–1996*, Vilnius: Baltos lankos, 1996, p. 16.

15 Daugelis mini Nagio artistiskumą. Apie viešus Nagio poezijos skaitymus Jonynas rašė: „Klausytojui būdavo aišku – Nagys jaučia žodžio spalvą ir tūrį. Viskas jo būdavo apmąstyta, tikslinga ir saikinga. Be jokių nuošliaužų į patetiką, melodramą, be balso pažėminimų ar sudrebinimų.“ (Vytautas A. Jonynas, *op. cit.*, p. 620). Prisimintinas ir Jono Aisčio minimas Nagio kūrybos forsuotas teatrališkumas (Manfredas Žvirgždas, „Žemininkų laišakai neoromantikams: epistolinio etiketo bruožai“, *Acta litteraria comparativa*, 2015, Nr. 7, p. 142).

16 Apie Nagį Jonas Juškaitis rašė: „Turbūt paskutinis herojiškos poezijos kūrėjas lietuvių kalba.“ (Jonas Juškaitis, *Lyra ant gluosnio: straipsniai, pokalbiai ir kita*, Vilnius: Aidai, 1998, p. 190).

apmąstymus savoje meninėje sistemoje“¹⁷, Nagys buvo aktyvus, socialus, įvairias Kanados lietuvių telkiančias iniciatyvas palaikęs karštuolis. Jonynas šitai reziumuoja taip:

Žmonės paprasčiausiai jį mėgo. Mėgo už jo narsą kultūriniame ir politiniame frontuose kovojant už Lietuvą, mėgo už nepakantą kiauraklyniams sovietofilams intelektualams, nors tada jie dar nebuvo susisukę lizdų tarp naujųjų ateivių. Politinėse svarstybose Nagys buvo kirstukas, nepagailintis atkirčio minkštastuburiams, o kaip tribūnas – paveikus. Itin dramatiška pasirodė man jo figūra, kai sukaitę jie su Leonu Barausku parėjo iš vietinių vengrų mitingo, kur Henrikas susilaukė katučių už savo „Budapešto baladę“, skaitytą greičiausiai anglų kalba.¹⁸

Kaip nematomų varžybų rezultatą 1948 m. Niliūnas fiksuoja jų abiejų draugo Juliaus Kaupo nuomonę, esą

[J]am vis mažiau patinkas [Nagio – GB] „Didelis medis prie turgaus aikštės“, kuriuo anksčiau taip žavėjėsis. Man gi atrodo, kad, nežiūrint įtakų, nežiūrint, kad tas medis auga ne žemėje, bet literatūroje, ir prie vokiškos turgaus aikštės, šis eilėraštis yra bene pats autentiškiausias ankstyvojo jo poezijos periodo kūrinys, gyvas savo emocine įtampa ir pasaulio vizijos, tegu ir knyginės, realumu.¹⁹

o 1946 m. dienoraštyje įrašo, jog

Mano literatūrinis autoritetas jo [Kaupo – GB] akyse ypač pakilo nuo to laiko, kai jis perskaitė (korektūriniame egzemplioriuje) *Praradimo simfonijas*. Jos jį sukrėtė iki pat gelmių. Ilgai negalėjęs atsigauti ir nežinojęs, kur dėtis. Jokia kita knyga jam nepadariusi tokio tiesiog fiziškai aštraus ir betarpiško įspūdžio.²⁰

Taigi autoriui žinant ar nežinant apie jį besiklostanti nuomonių domino buvo ta sritis, kurioje pergalės ir pralaimėjimus skaičiavo ne tik Nagys.

17 Rita Tūtlytė, „Ramios būties provaizdžiai: vieno romano pėdsakais (Alfonso Nykos-Niliūno ir Adalberto Stifterio kūryba)“, *Colloquia*, Nr. 45, p. 64.

18 Vytautas A. Jonynas, *op. cit.*, p. 622.

19 Alfonsas Nyka-Niliūnas, *Dienoraščio fragmentai 1938–1975*, p. 205.

20 *Ibid.*, p. 150.

Politinių pažiūrų klausimu

Ankstyvasias Nagio politines pažiūras bent kiek nuvokti galime iš fakto, kad jau studijuodamas VDU 1941 m. jis reiškėsi lietuvių sukilėlių laikraštyje Kėdai- niuose *Laisvas žodis*. Gyvendamas išėivijoje angažavosi ir puoselėjo lietuvybę, įsitraukė į visuomeninę veiklą, o įsikūręs Kanadoje dėstė universitete, gimnazi- jose, lietuviškose mokyklose, rašė straipsnius Bostono *Lietuvių enciklopedijai*, su kitais įsteigė svarią literatūrinę Vinco Krėvės premiją, įkūrė Lituanistinį semi- narą, dalyvavo Montrealio dailės, teatro gyvenime, kelis metus redagavo vietos lietuvių savaitraštį *Nepriklausoma Lietuva* – taigi dirbo su tokiu užsidegimu, dėl kurio Jonynas jį pavadino „vienasmene kapela“ (*homme orchestre*)²¹, kuriam Lietuvos likimas, atrodė, rūpėjo labiau nei visiems kitiems.

Nagio archyve Maironio lietuvių literatūros muziejuje yra trys po 1990 m. Kovo 11-osios rašytų laiškų juodraščiai – SSRS prezidentui Michailui Gorbačio- vui, JAV prezidentui George’ui Bushui ir Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios tarybos pirmininkui Vytautui Landsbergiui. Telegramą Gorbačioviui Nagys pasi- rašė „dr. Henrikas Nagys for Lithuanian writers in Canada“, nesivaržydamas dėl tų jo atstovaujamaų rašytojų skaičiaus:

LITHUANIA DEMOCRATICALLY CHOSE INDEPENDENCE STOP ACCEPT IT STOP CRUSHING IT WITH TANKS WILL MAKE YOU STALIN THE SECOND.²²

Taip pat pasirašyta ir telegrama Bushui:

PLEASE GRANT OFFICIAL RECOGNITION TO THE DEMOCRATICALLY EL- ELECTED GOVERNEMENT OF INDEPENDENT REPUBLIC OF LITHUANIA STOP TOMMOROW WILL BE TOO LATE.²³

O štai 1990 03 18 d. siųstoje faksogramoje Nagys į Landsbergį kreipiasi „mes“, matyt, visų Kanados lietuvių vardu:

21 Vytautas A. Jonynas, *op. cit.*, p. 618.

22 Henriko Nagio laiškas Michailui Gorbačioviui, Maironio lietuvių literatūros muziejaus Gautų eksponatų katalogas 112819 (toliau bus nurodoma santrumpa MLLM GEK), H. Nagio f.

23 Henriko Nagio laiškas George’ui Bushui, MLLM GEK 112818, H. Nagio f.

Sveikiname, didžiojames, pergyvename ir esame kartu su jumis. Darom viska, kad Kanada ir Amerika pripazintu Nepriklausoma Lietuva. Tesaugo jus ir musu Lietuva Dievas ir Praamzius.²⁴

Jau po Nagio mirties rašytuose atsiminimuose Jonynas rašė:

Tomis dienomis, kai visos planetos dėmesio centras buvo Lietuva, kai mes visi buvom tiesiog prisvilę prie televizorių, dažnas atsidusdavom: „Įsivaizduoji, kaip Henrikas turi būti šiandien laimingas!“ Tarytum jis būtų buvęs vienintelis ištikimas Lietuvai, tarytum jam priklausytų patriotizmo monopolis.²⁵

Nuosekliai politinei Nagio pozicijai išryškinti svarbus jo pareiškimas Akademinio Jaunimo Sambūrio „Šviesa“ Freiburgo skyriaus valdybai apie išstojimą iš šios kairuoliškos organizacijos²⁶, o jo 1970 m. susikirtime su Jonu Meku *Akiračiuose* iškilęs angažavimosi politinei kairei klausimas liko neperžengiama takoskyra, kurią priėjęs Nagys, iki tol palankus Mekui ir entuziastingai sutikęs jo *Semeniškių idiles*, nutraukė bendravimą.

Meko „Atviras ir piktas laiškas Henrikui Nagiui (arba penkios neišsiųstos pastabos)“ rašytas reaguojant į 1969 m. birželio mėn. Kanados lietuvių savaitraštyje *Nepriklausoma Lietuva*, kurį tuo metu redagavo Nagys, skelbtus Nagio pasisakymus prieš ir Kanadoje kylantį juodaodžių judėjimą, riaušes, plėšimus ir vandališkus siautėjimus²⁷ bei reportažinę žinutę apie JAV kariuomenės Vietname užimtą Hamburger Hillą ir padarytus nuostolius („JAV kariuomenės pra-

24 Henriko Nagio faksograma Lietuvos Respublikos Aukščiausios Tarybos pirmininkui Vytautui Landsbergiui, MLLM GEK P63344, H. Nagio f.

25 Vytautas A. Jonynas, *op. cit.*, p. 636.

26 1947 m. Henriko Nagio pareiškimas Akademinio Jaunimo Sambūrio „Šviesos“ Freiburgo skyriaus valdybai, MLLM GEK 112388, H. Nagio f. Pasak išeivijos istorikės dr. Daivos Dapkutės, 1946 m. Tübingene įsteigtas akademinis jaunimo sambūris „Šviesa“ buvo labai svarbus liberalaus sparno akademinio jaunimo gyvenime. Šios organizacijos triumviratą sudarė trys bičiuliai – Henrikas Nagys, Alfonsas Nyka-Niliūnas ir Julius Kaupas. Kaupas ir Nagys yra prisidėję brėžiant ideologines „Šviesos“ gaires, tad juo labiau neįtikėtinas atrodė jų abiejų pasitraukimas iš sambūrio veiklos 1947 m. Dr. Virginijos Paplauskienės nuomone, tokiu apsisprendimu jie priešinosi ideologizuotai politinei „Šviesos“ krypciai.

27 Apie panašų JAV universitetų turto niokojimą su siaubu ir pasibjaurėjimu laiškuose Jerzy Giedroycui į Paryžių yra rašęs Czesławas Miłoszas (Jerzy Giedroyc, Czesław Miłosz, *Laiškai*, t. 2, 1964–1972, Vilnius: Spauda, 2014).

nešimu priešų pusėje žuvo 622 komunistai [...]“). Perpasakodamas, kad karo korespondentas kalvos viršūnėje rado amerikiečio kario įsmeigtą kartono gabalą su kalvos pavadinimu, Nagys mini kito kario ranka pieštuku įrašytą klausimą: „Ar buvo verta?“ ir susieja tai su XX a. 7-ojo dešimtmečio pabaigos aktualijomis: „Taip šiandien klausia nemaža pacifistų. O jų galima paklausti: kas būtų atsitikę, jei Antrojo pasaulinio karo metu būtų panašiai abejojama dėl kovos prieš hitlerinę Vokietiją.“²⁸

Mekas viešame laiške Nagiui rašė:

Nuo kada, nuo kada (retoriškai šaukiu!) poetai užstoja ir gina ir palaiko karvedžių, policininkų ir generolų pozicijas? [...]

Aklumas ateičiai, nejautrumas šiaurės Vietnamo žmonių likimui, kurtumas ateinančių generacijų vizijom, ciniškumas idealizmui – visi požymiai išsekusio, mirštančio žmogiško įščiaus.²⁹

Atsakydamas į šį įžeidžiantį puolimą Nagys *Akiračiuose* perspausdintame savo žodyje „Apsimetėliai ir pasimetėliai“ rašė:

Visi žmonės trokšta taikos. Nei vienas žmogus nenori mirti, bet protestuojant tikrai prieš Šiaurės Vietnamo vaikų žudymą, esame apsimetėliai. Protestuokime prieš visų vaikų visame pasaulyje žudynes. Gailėkimės ir nužudyto studento, ir nužudyto policininko, ir negyvo vokiečio, ir ruso, ir pietų vietnamiečio, ir arabo, ir žydo, ir negro, ir lietuvio, ir kiniečio... Visi žmonės turi teisę gyventi, ne tik tie, dėl kurių rėkia ir mėto akmenis kraštutinė kairė, kraštutinė dešinė, ar šiaip narkotikais apsisvaiginę ekshibicionistai.³⁰

Ginčą pratęsusiam „Atsakyme Jonui Mekui“ kitame *Akiračių* puslapyje Nagys primena ir esminę aplinkybę, kėlusią tokią įaistrintą jo reakciją – pasisakydamas prieš Amerikos dalyvavimą Vietnamo kare ir už revoliucinius laisvinimosi judėjimus, Mekas tarytum užmiršta, jog Lietuva priklauso tam pačiam komunistiniam blokui, o jo ginama „revoliucija yra vergija, kuri jau įgyvendinta

28 [B. p.], „Savaitinių įvykių apžvalga“, *Nepriklausoma Lietuva*, 1969 birželio 4, p. 1, 3.

29 Jonas Mekas, „Atviras ir piktas laiškas Henriku Nagiui (arba penkios neišsiųstos pastabos)“, *Akiračiai*, 1970, Nr. 6 (20), p. 8.

30 Henrikas Nagys, „Apsimetėliai ir pasimetėliai“, *ibid.*

Lietuvoj, Vengrijoj, Čekoslovakijoje...“³¹ Nesileidžiant toliau į šį viešą ginčą³² svarbu priminti, jog Mekui adresuota Nagio pastaba apie tai, kad reikia protestuoti prieš bet kokias žudynes ir ypač prieš vykusias tavo gimtame krašte, buvo nuostata, kurios Nagys laikėsi nesvyruodamas. Jonynas tokį Nagio atkaklumą ir nuoseklumą netgi pavadina jo kompleksu:

[...] bet, kalbant apie kompleksus, vienintelis jo sindromas, lydėjęs jį per visą benamio tremtinio kelią, buvo istorinės skriaudos Lietuvai išgyvenimas. Tiksliau – kitų likimo draugų polinkis tą skriaudą užmiršti.³³

Konfliktą su Meku ir jį palaikiusiais *Akiračių* bendradarbiais Nagys užbaigė ryžtingai atsisakydamas žurnalo prenumeratos, tapo žurnalo kritiku. Požiūriai, kurie kadaise Nagį artino su *Akiračių* ir *Metmenų* bendradarbiais (Meko, Mariaus Katiliškio, Antano Škėmos, Algimanto Mackaus literatūrinių talentų atpažinimas ir iškėlimas), ėmė vis dažniau išsiskirti. Ilgainiui jis visai nutraukė ryšius ir su „Santara-Šviesa“ (nors 1958 m. buvo išrinktas garbės filisteriu)³⁴, liovėsi važinėti į jų rengiamas konferencijas Tabor Farmoje, kuriose lankėsi apie 20 metų. Apie pastarąjį atsiskyrimą 1978 11 18 d. laiške Kaziui Bradūnui rašė:

[...] Tikiuos, kad Tau Elena, tavo puiki dukra, papasakojo apie „Santaros“ suvažiavimą ir mano žodį apie Lankus. Minėjau tave, sakiau čia viešai jiems (tai, ką kartojavu vasarą Kavoliui ir kitiems), kad Tave būtinai reikėjo pakviesti, nes be tavęs nei „Literatūros lankų“ nebūtų niekad buvę. Bet žinai, tie atviro žodžio ir liberalios dvasios piliečiai ne visi perneša atvirą žodį, o dar mažiau turi liberalios pakantos. Buvau įtūžęs, tai pasakiau daug ŠVENTOS tiesos. Daug ir apie Nyką. [...] Jam mudviejų niekad nereikėjo. Nebent užstoti arba pagarbinti. Jį dabar garbina kiti, ir jis pats (kaip

31 *Ibid.*, p. 9.

32 Šiam Jono Meko ir Henriko Nagio konfliktui *Akiračiuose* dėmesio savo monografijoje yra paskyrusios Daiva Dapkutė ir Dalia Kuiziniene (Daiva Dapkutė, Dalia Kuiziniene, *Laisvas žodis laisvame pasaulyje: atviro žodžio mėnraštis „Akiračiai“ 1968–2005 m.*, Vilnius: Versus aureus, 2010, p. 182–184).

33 Vytautas A. Jonynas, *op. cit.*, p. 624.

34 Virginija Paplauskienė, „Atiduodamas save, save atrasi: Henrikui Nagiui – 100“, prieiga internetu: <https://www.bernardinai.lt/atiduodamas-save-save-atrasi-henrikui-nagiui-100/> [žiūrėta 2020 10 14].

kadaise juokėsi įsiai, kaip juokėsi iš kitų korifėjų) užkopęs jau ant „šlovingiausiojo“ paminklo akmenio ir nutaisęs nei kiek ne prastesnę „nemirtingojo“ pozą. Tempora mutantur...³⁵

Neskaičius šio Nagio pasisakymo, veikiausiai proginio, skirto tuomet artėjusiam *Literatūros lankų* 20-mečiui, sunku tik iš laiško suprasti, ką konkrečiai jis teigė apie Niliūną, tačiau akivaizdu, kad Bradūno dalies rengiant *Literatūros lankus* akcentavimas irgi reikalavo nemaža Nagio drąsos stengiantis pakoreguoti besiformavusias naujas literatūrinės hierarchijas (visų pirma kritikos palaikomą Niliūno iškėlimą aukščiau jo ir Bradūno)³⁶. *Metmenų* ir *Akiračių* talkininkus jis greičiausiai turėjo omenyje, kai, 1991 m. kalbėdamasis su į Kanadą atvykusiu Arūnu Sverdiolu, neminėdamas konkrečios datos, sakė: „Susidarė tokia klika – pradėjo garbinti Radauską, Niliūną, Venclovą: jie visi kažkokie pusdieviai. Ta megalomanija pradeda įsigalėti.“³⁷

Šioje vietoje, pernelyg nenutolstant nuo Nagio politinių pažiūrų įtakos socialiniams ryšiams svarstybų, derėtų digresija apie patriotiškumo literatūroje klausimą, ilgainiui iš bendros lankininkus vienijusios pozicijos³⁸ tapusį kone juos skiriančiu ženklu. Gvildenant šį klausimą, gana dažnai prisimenamos dvi skirtingos programinės eksklamacijos – Bernardo Brazdžionio 1941 m. eilutės „Šaukiu aš tautą, GPU užguitą“ ir Henriko Radausko 1950 m. atsakas „Aš nestatau namų, aš nevedu tautos, / Aš sėdžiu po šakom akacijos baltos.“³⁹. Dėl įpareigojančios etinės pozicijos prie jų neabejotinai gretintinas ir Nagio eilėraštis „Niekad neparduok savęs“ (1977), kurio eilutės „būk pažemintųjų broliu ir draugu“, „Ir kalbėk tik jiems ir tik už juosius“⁴⁰ skleidžia ne tiesmuką

35 1978 11 18 d. Henriko Nagio laiškas Kaziui Bradūnui, MLLM GEK 108275, K. Bradūno f.

36 Ryšių su „Santara-Šviesa“ nutraukimas išryškino viešą Nagio atskilimą nuo Niliūno. Šios situacijos aplinkybės yra tarsi apibrėžtos Bourdieu tezės, jog „skilimo veiksnys daugeliu atvejų atsiranda dėl skirtingų polinkių, estetinių ir politinių požiūrių, kurių skirtumai pajuntami dar stipriau, sulaukus nevienodo įšventinimo.“ (Pierre Bourdieu, *op. cit.*, p. 318)

37 „Filosofo Arūno Sverdiolo pokalbis su poetu Henriku Nagiu“, *Metai*, 2004, Nr. 12, p. 108.

38 Čia minėtinas kriptonimu H. B. S. pasirašytas Alfonso Nykos-Niliūno straipsnis „Patriotizmas ir poezija“, *Literatūros lankai*, Nr. 4, 1954, p. 24–25.

39 Jonas Juškaitis pabrėžia žaidybišką Radausko replikos prigimtį, vis dėlto nešvelninančią įtvirtinamos pozicijos: „Tas H. Radausko eilėraštis, kurį jūs minite, atsirado iš juodviejų juoko. Brazdžionis pasakojo, kad Henrikas sakė: ‚Bernardai, atsibodai su savo šūkavimais, aš parašysiu tau atsakymą.‘ Tas atsakė: ‚Henrikai, rašyk.‘“ (Jonas Juškaitis, *Trauktis atsišaudant: apie knygas, laikus ir žmones*, Vilnius: Homo liber, 2016, p. 20).

40 Henrikas Nagys, *Grįžulas*, Vilnius: Vaga, 1990, p. 242.

brazdžionišką angažavimąsi tautos reikalams, o žymi universalesnį ištraukimą į skriaudžiamų, pažemintų, engiamųjų dalią⁴¹. Vėlesniuose pasisakymuose Nagys nenuvertina Brazdžionio patriotikos vaidmens lietuvių sociumui⁴², stebisi, kad šito nesuprato Vytautas Kavolis, „klaus[ęs] Albert[o] Zalator[iaus], „Kas ten pas jus dedasi?“ Esą perversinamas B. Brazdžionis [...]“⁴³. Atsiliepdamas į visuomenės lūkesčius Montrealio Aušros Vartų parapijos užsakymu 1986 m. Nagys sukuria Lietuvos Krikšto 600-osioms metinėms skirtą kantatą *Kryžių ir rūpintojėlių Lietuva*⁴⁴ – religinės ir patriotinės tematikos kūrinį, – taip pripažindamas tokios kūrybos reikalingumą. Niliūnas šį Nagio žanro bandymą įvertino kaip nepavykusį⁴⁵. Atrodo, kad apie 1990 m. Nagio ir Niliūno pažiūros į patriotizmo klausimą literatūroje ir realiame gyvenime galutinai išsiskyrė.

-
- 41 Pokalbyje su Kornelijumi Plateliu Nagys pateikia platesnį savo požiūrį į išeivių poetų angažavimosi / nesiangažavimo klausimą: „Pamenu, Lietuvoj vyko tokia diskusija, svarstyta, ar galima sėdėti po akacija ir groti, kai matai, kas aplinkui darosi. Dauguma išeivijos poetų negalėjo nereaguoti, nebūtinai tiesiogiai kaip kad Brazdžionis, nors reikia ir tokių, juo labiau kad Lietuvoje poetai negalėjo laisvai kalbėti. Negali gi nuduoti, kad nieko nevyksta. Tu sėdi po žydinčia šaka, pasiėmęs dūdelę, debesys nežemiškos spalvos verčiasi, o ant kitos to paties medžio šakos kabo tavo brolis ar sesuo. Mane tas stebina. Nebūtinai poezija privalo būti tragiška, bet aš norėčiau, kad kas nors parašytų apie tuos vaikus Sibire, kurių plaukai prišaldavo prie barakų sienų. Ir jie dingo kažkur, amžinai dingo, ir nėra to medžio, po kuriuo galėtum pasodinti tą vaiką.“ („Tartum didelės upės srovė“. Henriką Nagį jo namuose Lasalėje, netoli Montrealio, kalbina Kornelijus Platelis, *Metai*, 1995, Nr. 8/9, p. 136).
- 42 Minėdamas kritikos aklumą patriotinės poezijos poveikiui Nagys pateikia pavyzdį: „Pavyzdžiui, kažkokia literatūrologė drebia apie Brazdžionio poeziją. Žmogus, kuris buvo Sibire, galbūt savo gyvastį ar vertę išgelbėjo vien tik todėl, kad mokėjo atmintinai Brazdžionio eilėraščius.“ (Henrikas Nagys, „Kodėl mes čia esam?..“, *Sietynas*, Nr. 10, 1991, p. 186).
- 43 Jonas Juškaitis, *Lyra ant gluosnio*, p. 309.
- 44 Kantatos dalyje „Raudotinė“ Nagys santūriai išskaičiuoja visus, mirusius toli nuo Tėvynės: „Tavo vaikai dar negrįžo / iš visų pasaulio kraštų. / Motina mūsų, po kryžium, / apraudokim dabar kartu / taigų ir tundrų pelkynuose / ir kalėjimų pragaruose / Sibiro kapinynuose, / dykynėse negyvoje, / paliktus ir nukankintus / už gimtąjį Kristaus žodį / širdį išnešiotąjį. // Apraudokim dabar kartu / palaidotus be karstų / po lekiančiu smėliu ir sniegu / ir vergupių ledo pluta, / miegančius amžinu miegu / ne po savo velėna šventa. // Viešpatie, tegul jiems šviečia / tėvynės žvaigždynai, / leisk jiems sugrįžti į Tavo / amžinuosius namus. // Apraudokim dabar visus / Lietuvos vaikus.“ (Kantata „Kryžių ir rūpintojėlių Lietuva“, MLLM GEK 65443, p. 18, H. Nagio f.).
- 45 „[1988] Sausio 16. Henriko kantata *Kryžių ir rūpintojėlių žemė*. Iš jos nieko gera ir nelaukiau, bet kad būtų *taip* blogai, tai vis dėlto nesitikėjau: baisi nuvalkiotų patriotinių poetizmų mišrainė. Nejaugi tai tikras Henrikas?“ (Alfonzas Nyka-Niliūnas, *Dienoraščio fragmentai 1975–2000*, p. 256–257).

Draugysčių klausimu

Nutrūkus aktyviems leidybos reikalams bei pašlijus santykiams su santariečiais, Kanadoje gyvenęs Nagys vis rečiau ištaikydavo progų pasimatyti su JAV gyvenančiais kolegomis ir vis labiau ėmė jaustis vienišas. Atnaujinamo literatūros kanono, kuriame, kaip almanacho *Žemė* laikais, Nagys nebebuvo centrinė figūra, išsikristalizavimas žeidė jo savigarbą, o keistis, kad pataikytų į intelektualėjančios lietuvių poezijos išėivijoje vagą, buvo nepriimtina ir svetima. Nesuderinami buvo ir pasaulėžiūros dalykai – antikatalikiška santariečių laikysena, kaip ją laiške Juškaičiui pavadino Juozas Girnius⁴⁶, Nagiui buvo priešinga, nors jo paties suartėjimas su katalikiška lietuvių bendruomenės dalimi įvyko ne iš karto. Anksčiau rūpėjęs klausimas, „kas yra geresnis poetas“, dabar Nagiui susiaurėjo iki klausimo, ką iš poetų jis dar gali vadinti draugu. 1992 11 15 d. laiške Bradūnui, dėkodamas už naują poezijos knygą, Nagys vardija Bradūno poetikos bruožus, kurie, suprastina, oponuoja kritikų proteguojamų Niliūno, Radausko, Venclovos pasirinkimams:

[...] Turėjau gi, kaip žmogus ir bendraeiluotojas Tau padėkoti už DUONĄ IR DRUSKĄ, kurią perskaičiau sąžiningai net keletą kartų. [...] Jeigu būčiau olimpietis, sėdintis ant savo paties supiltos kalvos pačios viršūnės ir vienas, gal žvelgčiau ir aš į visus kitus rašančiuosius ir eiliuojančiuosius, lyg mažytes skruozdes, kažkur žemai krutančias ir vos įmatomas. Kadangi toks nesu, turiu nusiimti kepurę ir pasveikinti Tave. [...] Ačiū už tikrą poezijos žodį: *neišgalvotą, neužkoduotą, neužhermetintą, ne-suinternacionalizuotą* [išskirta cituojant – GB]. Tavo poezija prasimuša su šaltiniais iš pačios žemės širdies. Iš Lietuvos širdies...⁴⁷

Galbūt todėl 1991 m. Sverdiolo įrašytame pokalbyje, kuris publikuotas tik 2004 m., Nagys trumpai tepasako:

Bradūnas yra mano bičiulis. [...] Su Čipkum-Niliūnu susipažinau Berlyne. Tai, kaip jis rašė Lietuvoje, neturi nieko bendro su tuo, ką jis rašo dabar. Jis, beje, bando

46 Juškaitis cituoja ilgą Juozo Girniaus laišką: „Šiaip jau santariečiai žmonės kaip žmonės. Bet pakanka trijų fanatikų [...] duoti kryptį [...], santariečių spaudos tiesioginį ar netiesioginį antikatalikišką (antireliginį ar areliginį) nusistatymą [...]“ (Jonas Juškaitis, *Lyra ant gluosnio*, p. 309).

47 *Kazys Bradūnas, Archyvai*, Kaunas: Maironio lietuvių literatūros muziejus, 2016, p. 264.

pasakyti, kad visuomet taip rašė. Keistas žmogus: falsifikuoja datas, taip kuria savo garsą... Aš su juo dabar nebeturiu jokio ryšio.⁴⁸

1990 m. spalį klausinėjamas *Sietyno* bendradarbio Liudviko Jakimavičiaus apie Niliūną pasisako šilčiau, tačiau aiškiai brėžia liniją, kad buvusi draugystė nutrūko:

Galima klausti, ką jis tikrai jautė [prieš tai kalbama apie *žemininkų* žemės jausmą – GB]. Aš nežinau. Tai žmogus, su kuriuo mes bendravom labai neilgai, bet buvom gana artimi.⁴⁹

Apie Lietuvos kultūrinėje spaudoje Nagio viešai deklaruojamą santykių atšalinimą netruko sužinoti Niliūnas. 1991 m. rugsėjo mėn. dienoraštyje jis rašo:

[1991] Rugsėjo 9

Dešimtas *Sietynas*. Yra geros medžiagos [...] Bet blogiausia su Henriku. Skaitant jo *Kodėl mes čia esam?*.. beveik norisi įtarti redakciją, kad ji ši „rambling“ *interview* atspausdino *tokiu pavidalu* lyg ir norėdama sukompromituoti emociškai pasimetusių atsakymų autorių. [...] Asmeniškai liūdnokai nuteikė ir jo bandymas atsižadėti praities, pabrėžti distanciją tarp jo ir manęs, kad, gink Dieve, kas nepagalvotų, jog mes buvome artimi draugai; kad daug laiko praleidome kartu – džiaugdamiesi, svajodami, planuodami, net keliaudami, kartais, žinoma, ir nebūtinai sutikdami su vienas kito skoniu, nuomonėmis etc.; ir kad, nežiūrint kai kurių sunkiai išvengiamo „profesinio“ trynimosi momentų, niekas niekad mūsų per daug neskyrė. Bent man taip atrodė. Ir dabar galvoju: nejaugi jis kaltina mane, kad aš esu aš? Aš ir dabar jo nekaltinu. Kaip aš galėčiau kaltinti, kad jis yra jis? Tegu. [...] Ir vis dėlto jis buvo nuostabus draugas. Aš norėčiau, kad ir toliau taip pasiliktų, bet ilgo ir gal net kiek sentimentalus laiško, kurį vakar parašiau (prieš gaudamas *Sietyną*), nebeišsiųsiu (sunaikinau jį gailėdamasis).⁵⁰

Kaip žinoma iš kito įrašo Niliūno dienoraštyje, į Nagio pasisakymus jautriai reagavo ir jo sesuo Zinaida Nagytė-Katiliškienė⁵¹. Nagio ryšys su Niliūnu ne-

48 „Filosofo Arūno Sverdiolo pokalbis su poetu Henriku Nagiu“, *Metai*, 2004, Nr. 12, p. 112.

49 Henrikas Nagys, „Kodėl mes čia esam?..“, *Sietynas*, Nr. 10, 1991, p. 180.

50 Alfonsas Nyka-Niliūnas, *Dienoraščio fragmentai 1975–2000*, p. 332.

51 *Ibid.*, p. 344.

nutrūko staiga, laiškais jie bendravo iki 1994 m. *Dienoraščiuose* kaip trukdantį draugystei minėjęs Nagio nepastovumą susirašinėjant⁵², Niliūnas mini Nagį tarp gyvenime sutiktų draugų. 1964 m. liepos 6 d. įrašė netgi fiksuota iliuzija apie amžiną draugystę, matyt, yra prisiminimas kadaise Niliūną pribloškusio Nagio siūlymo nusikaldinti vienodus žiedus trimis, kaip juos pavadino Zenonas Ivinskis, „muškietininkams“ – Kaupui, Niliūnui ir Nagiui⁵³.

Vyresniųjų kolegų ir premijų klausimu

Prisimenant *Literatūros lankų* laikotarpio Niliūno ir Nagio santykius, reikia minėti ir mentorišką Niliūno poziciją Nagio atžvilgiu, skatinimą išlaikyti andainykštį draugišką solidarumą ir priešintis vyresnei generacijai. 1951 m. Nagys brandino sumanymą Kanadoje leisti literatūrinį leidinį ir tam telkė pajėgas. Sumanymas taip ir neišsipildė, tačiau iš Niliūno 1952 m. laiško Nagiui aiškėja, kad būsimoji tribūna buvo numatyta ir kaip jų generacijos aštresnio oponavimo Aisčio ir Vaičiulaičio kritikai vieta:

Jeigu Tau pavyktų išsikrovoti šiame leidiny lemiamą žodį (o tam tu turi neabejotiną teisę), tai aš būčiau labai laimingas, nes mes pagaliau susidarytumėm šiokią tokią tribūną. Turbūt tu jau pastebėjai, kaip mūsų „vyresnieji kolegos“, panaudodami visas galimas priemones, stengiasi mus išjungti iš visur. Ar Tu nepastebėjai, pavyzdžiui, fakto, kaip taip vadinama „katalikiškoji“ spauda boikotavo „Žemę“? Ir visa tai labai egoistiniais sumetimais, kurių aš Tau laiške negaliu išdėstyti. Viena tik aš Tau galiu pasakyti, kuo Tau bus sunkoka patikėti, kad ir Vaičiulaitis, ir Aistis, nežiūrint savotiško palankumo, kaip aš tam tikru būdu sužinojau, jaučia daug pagiežos mums, ypač Tau ir man, kaip pavojingiausiems, anot vieno iš šios kompanijos (ir totaliai priešingiems jų literatūrinėms koncepcijoms). Aš tik dabar pamačiau, kad mes juos per daug gerbėm ir mylėjom ir kad suinteresuotas pyktis, ypač po Girniaus „Įžangos“, yra pagrindinė jų nuotaikos spalva. Vadinasi, laikas iškasti karo kirvius. [...]⁵⁴

52 1959 m. balandžio 8 d. įrašas. Alfonsas Nyka-Niliūnas, *Dienoraščio fragmentai 1938–1975*, p. 332.

53 *Ibid.*, p. 411.

54 1952 01 06 d. Niliūno laiškas Nagiui, cituojama iš: *Alfonsas Nyka-Niliūnas, Laisvė: būti savimi. Archyvai*, Kaunas: Maironio lietuvių literatūros muziejus, 2019, p. 215.

Laiškuose ir atsiminimuose paliudyta, kad, lankininkams įtvirtinant savąsias literatūrinės pažiūras, vyresnieji jautėsi stipriai užgauti ir tai demonstravo viešais gestais. Kaip įdomybę galima paminėti Sigito Gedos pokalbyje su Henriku Nagiu perpasakojamus Radausko laiškus Algirdui Juliiui Greimui, publikuotus *Metmenyse*, kuriuose paliudyta, jog „[K]ai Aisčiui vaikščiojant su draugais kur nors pasipainiodavo Niliūnas, tai Aistis demonstratyviai sukdavęs į kitą pusę.“⁵⁵ Spėtina, jog Niliūnas, rengdamas Aisčio *Raštų* trečiąjį tomą, tarp rankraščių yra aptikęs, jog „Aistis savo 1958 metų balandžio 7 dienos laiške Antanui Vaičiulaičiui Nagį kažkodėl pakartotinai rašo *mažąja raide*.“⁵⁶ Ši Nagio pažeminimą veikiausiai išprovokavo Aisčio ir Nagio ginčas, apie kurį be laiko distancijos 1958 04 09 d. įrašė dienoraštyje liudija Niliūnas:

Henriko laiškas (greičiau aplinklaiškis) iš Čikagos, kuriame smulkiai ir labai jaudindamasis pasakoja apie premijų įteikimą Tulauskaitei ir Katiliškiui. (Kitą šio „įvykio“ atpasakojimą jau esu girdėjęs iš Vaičiulaičio. Pagal jį, Aistis ten buvęs Nagio ir Katiliškio grubiai iškoneveiktas ir beveik apstumdytas). Tatai patvirtina ir pats Henrikas („Aistis kategoriškai ir be galo bailiai atsisakė. Tada jam pasakiau daug labai karčių ir piktų žodžių...“)⁵⁷

Įaistrintas premijos skyrimo skandalo 1958 04 22 d. laiške Bradūnui Nagys išdėsto ketinimą išstoti iš Benedikto Babrausko vadovaujamos Lietuvių rašytojų draugijos:

Mano nuomonė tebėra tvirta: reikia iš šios liūdnos ir supelijusios Draugijos išstoti ir įsteigti kitą vienetą, kuriame būtų įmanoma svari ir kultūringa veikla, neniokojama jokių megalomanų, puskvaišių, fanatikų ir diletantų. [...]

Toliau laiške minėdamas pareiškimą prieš Babrauską ir jam pritariančius, kuris neišvys dienos šviesos, Nagys rašo:

55 „Fermentacija dar įvyks“. Su Kanadoje gyvenančiu poetu Henriku Nagiu kalbasi Sigitas Geda, *Šiaurės Atėnai*, 1993 07 02, p. 4.

56 2010 birželio 3 d. Niliūno dienoraščio įrašas, Alfonsas Nyka-Niliūnas, *Dienoraščio fragmentai 2009–2012*, Vilnius: Baltos lankos, 2014, p. 67.

57 Alfonsas Nyka-Niliūnas, *Dienoraščio fragmentai 1938–1975*, p. 317.

Nieko tačiau nepadarysi – dar kelios savaitės ir vėl miegosim vienam lovyje su dinastijos teise valdančiaisiais ir vėl būsimė kitais metais liudininkai (net bendrininkai) kitos premijinės komedijos ir literatūrinės inkvizicijos...⁵⁸

Tačiau net ir įkalbinėjamas Bradūnas spaudimui nepasidavė, iš LRD neišstojo ir prie viešo pareiškimo neprisidėjo. Ankstesnį vieningą *Literatūros lankų* rengėjų pareiškimą dėl išstojimo iš Babrausko pirmininkaujamos draugijos *in corpore*, kaip aiškėja iš Juozo Kėkšto laiško Nagiui, dar 1955 m. ėmė organizuoti Nagys⁵⁹. Tada Kėkštui nesuskubus įdėti replikos į jau spausdinamą numerį ir nesuorganizavus bendro artimų *Literatūros lankų* bendraminčių pareiškimo, sumanymas žlugo.

Labiausiai premijos skyrimo ginče Nagys karščiausiai dėl to, kad prestižinę LRD premiją pelnė pirmininko Babrausko žmona Gražina Tulauskaitė už 1957 m. išleistą eilėraščių rinkinį *Rugsėjo žvaigždės*, o ne jo vertinamas ir proteguojamas Marius Katiliškis už tais pat metais išleistą romaną *Miškais ateina ruduo*. Būdamas atkaklus, Nagys vėliau rado būdą, kaip bent iš dalies kompensuoti šį literatūrinės vertės požiūriu neteisingą sprendimą – kartu su kitais Nagio inicijuota Vinco Krėvės vardo premija⁶⁰ 1960 m. Lietuvos akademinio sambūrio Montrealyje vardu buvo įteikta Katiliškiui. Tam tikras asmeniškumo šleifas driekėsi ir paskui šį sprendimą – sambūrio pirmininkas buvo pats Nagys. Archyvinį Niliūno dokumentų rinkinį parengusi Maironio lietuvių literatūros muziejaus Išeivijos skyriaus vadovė dr. Virginija Paplauskienė taip apibūdina tada susiklosčiusią padėtį:

H. Nagys reagavo į šią [premjios neskyrimo Katiliškiui – GB] situaciją, spaudoje pradėjo aštriai reikšti savo nuomonę, tačiau iš opozicionierių susilaukė nemalonių tekstų tiek savo kūrybos, tiek asmeninio gyvenimo atžvilgiu. A. Nykai-Niliūnui

58 1958 04 22 d. Henriko Nagio laiškas Kaziui Bradūnui, MLLM GEK 105054, K. Bradūno f.

59 Juozo Kėkšto laiškas Henrikuui Nagiui, žr. *Alfonas Nyka-Niliūnas, Laisvė: būti savimi. Archyvai*, p. 234.

60 1968 m. Nagys paties redaguojamame savitraštyje *Nepriklausoma Lietuva* apie Vinco Krėvės premiją taip rašė:

„Toji premija per pastaruosius keliolika metų pasidarė ne tikrai viena pačių populiariausių, bet ir labiausiai vertinamų ir laukiamų pačių rašytojų tarpe. Toji premija nebuvo niekad užtemdyta jokiais užkulisiniais manevrais nei pasipiktinusių balsais, ją įteikus. Nebuvo ji niekad paskirta knygai, kurios literatūrinė vertė būtų mūsų kritikos neiškelta. Pagaliau ir jos piniginė vertė 500 dolerių pralenkia daugelio pasaulinio garso premijų.“ (H. N., „Didžiausias Montreolio šventės išvakarėse“, *Nepriklausoma Lietuva*, 1968 spalio 30, p. 4.)

premių skyrimo situacija atrodė dviprasmiška [...] Tačiau matydamas tokį elgesį, bandė ginti draugą, reikšdamas savo nuomonę ir rašydamas tekstus. Apmaudu buvo ir tai, kad H. Nagys, gerokai pavargęs nuo tokios kovos, pradėjo įtarinėti savo draugą neištikimybe bendram darbui.⁶¹

Vėliau atsakinėdamas į Ričardo Pakalniškio anketos klausimą, ar „šitos varžybos dėl premijų siejosi ir su kūrybiniu konfliktu tarp lankininkų ir konservatorių“, Nagys smarkiai sustambindamas visą atsakomybę buvo linkęs perkelti Niliūnui – „konfliktų priežastis buvo beveik grynai tiktai vieno „Literatūros lankų“ redakcijos nario slapukiškai pasirašinėjami užgaulūs rašiniai, kurių kiti redakcijos kolektyvo nariai nė nematė“.⁶²

Įvertinimo klausimu

Paskelbus Nepriklausomybę rašytojams padaugėjo galimybių keliauti ir betarpiškai bendrauti Lietuvoje ir Amerikoje. To laiko publikuotuose pokalbiuose su Nagiu (Sverdiolo, Jakimavičiaus, Platelio) jis atvirai reiškia nepasitenkinimą, kad yra neįvertintas, kad jo literatūrinis įdirbis nedomina literatūrologų. Tačiau Nagio ambicijos ėmė kaisti gerokai anksčiau, įtakos tam turėjo ir minėtas viešas jo ginčas dėl Katiliškio romano.

Iširus *Literatūros lankams* Bradūno ir Nagio draugystė nei nutrūko, nei atvėso (kitaip nei su Niliūnu), tad korespondencijoje su Bradūnu matyti, jog jie abu palaikė vienas kitą ir, svarbiausia, vertino vienas kito kūrybą, kartais pasisakydami ir viešai. Štai paties redaguojamame *Draugo* kultūrinio priedo proginiaime straipsnyje 1979 m. Bradūnas, turbūt pirmą kartą po Nagio gynimo 1970 m. konflikte su Meku, su nuoskauda rašo:

Normaliose literatūrinio gyvenimo sąlygose ar bent kultūringos visuomenės, tegu ir išėiviško gyvenimo, kontekste tiek knygų išleidęs ir tiek metų pragyvenęs pirmaeilis

61 Virginija Paplauskienė, „Literatūros lankai“, in: *Alfonsas Nyka-Niliūnas, Laisvė: būti savimi. Archyvai*, p. 161.

62 Henrikas Nagys, „Mes vieni kitus stiprinome“, in: Ričardas Pakalniškis, *Poezijos kryžkelės: Dialogai apie dvi poezijos šakas Lietuvoje ir išėivijoje*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1994, p. 168.

rašytojas turėtų būti jau susilaukęs akademinės savo raštų studijos ir akademinio įvertinimo. [...] Tokioj situacijoje išėivijos rašytojas-poetas ir pasilieka uždraustas tėvynėje ir ignoruojamas čia įvairių studijinių suvažiavimų katedrose. Nesu girdėjęs, kad tokių gražius vardus prisikergusių suvažiavimų programose būtų buvus ir akademinio pobūdžio paskaita apie Nagio kūrybą. Sakau tai todėl, kad bent kiek pajustume, kaip turi jaustis brandus išėivijos poetas – rašytojas šitokiame sąmoningame ir nesąmoningame jo ignoravime.⁶³

Vis dėlto 1980-ieji, jubiliejiniai Nagio metai, buvo pažymėti premija – už 1978 m. išleistą rinkinį *Prisijaukinsiu sakalą* Nagys tapo 13-uuju Montrealyje teikiamos literatūrinės V. Krėvės premijos laureatu. Rinkinį palankiai *Metmenyse* sutiko Rimvydas Šilbajoris⁶⁴, kaip ir derėtų, Nagio pasitraukimo iš „Santaros“ sambūrio temą palikdamas už viešo akademinio diskurso ribų, o Pranas Visvydas *Prisijaukinsiu sakalą* recenzijoje, publikuotoje *Aiduose*, greta poetikos savybių išskėlė ir Nagio „eilėraščių etin[i] įsakmum[ą]“⁶⁵ – svarbią ypatybę, jungiančią gyvenimo praktiką su poezijos idealybe. Maironio lietuvių literatūros muziejuje yra Nagio proginės prakalbos rankraštis, kuriame jis mini savotišką jį persekiojusį nutylėjimą ir jokios premijos nepelnusį savo rinkinį *Mėlynas sniegas* (1960):

Ir prisimenu kaip savo laiku mano (ir ne tikai mano vieno) knygos buvo tarytumei draudžiamųjų knygų indekse, ne sovietijoje, bet čia, išėivijoje, kai buvo beveik viešai pareikšta, kad štai tie ir tie rašytojai gali nesitikėti premijų, kai galų gale ir „Mėlynas sniegas“ buvo menkadvasišškai užgautas čekaginiais šmeižtais. [...] Žinau, kad nei sovietiniai cenzoriai, nei pagaliau išėivijos kritikai, mano kūrybos neįrašys į mūsų literatūros istoriją, jeigu ji bus to neverta, bet ir neišbrauks jos, jei ji bus ko nors verta.⁶⁶

Kad rinkinį *Mėlynas sniegas* nutylėjo ir Niliūnas, su kuriuo tuo metu dar aktyviai susirašinėta, Nagys pasiguodžia 1961 05 22 d. laiške Bradūnui:

63 Kazys Bradūnas, „Žmogaus ir paukščio draugystė“, in: Kazys Bradūnas, *Kertinė paraštė*, p. 98.

64 Rimvydas Šilbajoris, „Gyvenimo prasmė ir poezijos laisvė“, *Metmenys*, Nr. 40, 1980, p. 153–160.

65 Pranas Visvydas, „Sibeliškas sakalo skambėjimas“, *Aidai*, 1981, Nr. 3, p. 197.

66 1980 11 15 d. Henriko Nagio rankraštis, MLLM GEK 112379, H. Nagio f.

Mielas Kazy,

Perskaičiau užvakar Tavo recenziją „Drauge“ apie „Mėlyną sniegą“. Tai, berods, pirmas išsamesnis žodis apie tą knygą. Ir geras žodis. [...] Labai gerai suvokėi tos knygos pagrindinę liniją ir jos sąitus su kitom, senesnėm mano knygom. Ir man atrodo, kad „Mėlynas sniegas“ yra brandžiausia mano knyga [...]. Dėkui Tau už tą žodį, gerą ir draugišką žodį „Drauge“. Dažnai šiuo metu su savom eilėm mes visi esam labai vieniši ir jaučiamės kaip tie baltieji Kartaginos drambliai. [...] Be to: Alfonsas nieko neberašo. Net apie „Mėlyną sniegą“ nei žodžio neparasė man. Juk jei ir visai nepatiko, galėtų ką brūkštelėti.⁶⁷

Tačiau verta prisiminti, kad laikotarpis nuo 1960–ųjų iki 1980 m. Nagiui nebuvo toks jau tuščias – 1970 m. jis pelnė Lietuvos rašytojų draugijos premiją už rinkinį *Broliai balti aitvarai* (1969). Apie šią premiją informavęs savaitraščio *Nepriklausoma Lietuva* bendradarbis, užuot pasidžiaugęs apdovanojimu ir išsamiau pristatęs patį rinkinį, išskaičiavo, kiek metų Nagys negavęs jokios premijos:

[...] nuo 1948 m., kada jis gavo Patrios leidyklos premiją už pačią pirmą savo poezijos knygą, Henrikas Nagys iki šiol visiškai nebuvo išskirtas literatūriniame gyvenime svetur. O per tuos 21 metus tiek juk buvo suteikta premijų ir premijėlių, tiek prikurta laureatų, o kiek gi jų išliks?⁶⁸

Pozityvią Nagio savivoką žadino Bradūno laišakai, kuriuose jų tarpusavio solidarumas buvo grįstas dar ir kito bendro priešo, administruojančio lietuvių literatūrą iš už geležinės uždangos, neprielankumu:

[...] neištėčiau, paskaitęs, tik ką atverstus Tavo naujuosius eilėraščius „Laiškų lietuviams“ puslapiuose. Jų puikumas tiek formos, tiek minties išbaigtume ir viso poetinio krūvio svoris mane tiesiog svaigina. Kaip džiaugiuosi, Henrikai, kad Tu šitaip dabar gali rašyti. O kad juos – tuos naujai gimusius Tavo eilėraščius – šiandien galėtų paskaityti poezijos bičiuliai Vilniuje ir kitur Lietuvoje. Pamatytų, ką parašo čia iš lietuvių literatūros raidos Korsako ir kitų nurašytieji. [...]⁶⁹

67 Henriko Nagio laiškas Kaziui Bradūnui. Cituojama iš: *Kazys Bradūnas. Archyvai*, p. 127.

68 „Dienos temomis“, in: *Nepriklausoma Lietuva*, 1970 08 26, p. 1 [parašas – rem]. Privalu patikslinti, kad minimi 1948 m., kuomet Nagys gavo pirmąją premiją, nurodyti klaidingai – premiją už rinkinį *Eilėraščiai* jis pelnė 1946 m.

69 1977 05 06 d. Kazio Bradūno laiškas Henrikui Nagiui, in: *Kazys Bradūnas. Archyvai*, p. 146.

Panašus kolegiškas suinteresuotumas žymus ir 1983 m. Nagio reakcijoje į Bradūno eilėraščių publikaciją *Metmenyse*⁷⁰:

Mielas Kazy,

gal nustebsi, kad, štai, nekalbintas, neragintas ir neprašytas Tau rašau. Pagaliau, pagaliau – ir apie Tave ir Tavo poeziją prakalbėjo ir pateptieji, ir pusiau pateptieji. Ir Metmenys pamatė Tave, ir Tavo paties kultūrinis priedas žanriškai, tiesiai, šiltai (Kęstutis Keblys!) pakalbėjo apie Bradūną. Nuo seno kaliau tiems „mokslininkams ir santarininkams“, kad be Bradūno nebūtų nei žemininkų, nei lankininkų, bet jie nelabai buvo patenkinti mano teigimu, nes, matai, buvo gi tokių „nemirtingų“, be kurių „oraus svorio ir intelektualinio krūvio“ nei ŽEMĖ, nei LANKAI, nei visa kita kas rašoma „negalėjo“ gi egzistuoti! Tasai mitas ir toliau sąžiningai platinamas: nes gi visai neseniai Kavolis įsteigė ir „Nykos epochą“⁷¹, ir „Radausko epochą“. Dar bar bereikia „Tomo Venclovos ir Brodskio epochų“, ir mes galėsime ramiai padėti plunksnas, nes genijai savo atliko.

Taigi kartu ir apmaudu, kad pakliuvome „semiotikų epochon“, kur eilėraštis nagrinėjamas „šaltai ir objektyviai“ lyg būtų koks paskerstas bekonas.

Tiek to. Man smagu, kad, va, mudu abu dar vis nepriimtini Kremliaus kultūros puoselėtojams. Kai kam tai beveik atstoja Nobelio premiją.⁷²

Nebe vien laiškuose, o ir viešumoje imtas formuoti neįvertinto poeto diskursas, viena vertus, atitiko nepatenkintas Nagio ambicijas, tačiau pačiam poetui ir jo renomé toks nuoskaudų įtvirtinimas, regis, buvo pavojingas, ir, kaip dažniausiai atsitinka, jo socialiniam kapitalui nešęs daugiau nuostolių nei naudos.

70 Kazys Bradūnas, „Priešai prie Genezės“, *Metmenys*, Nr. 44, 1982, p. 3–13. Šiame numeryje publikuotas ir Živilės Bilaišytės straipsnis apie Bradūno kūrybą „Kazys Bradūnas – atkaklus tremtinys“, p. 93–109.

71 Įdomu pastebėti žodžio *epocha* sutapimą Kavolio sąvokyme ir Pierre'o Bourdieu teorijoje. Plg. šią aktualią mintį: „Autorių, mokyklų ir kūrinių senėjimas anaipol nėra mechaninė, chronologinė slinktis į praeitį; jis randasi iš kovos tarp tų, kurie susikūrė savo ženklą (*fait date* – „sukūrė epochą“) ir kovoja už išlikimą, bei tų, kurie negali susikurti savo ženklo, į praeitį nenustumdami tų, kurie norėtų sustabdyti laiką ir įamžinti esamą tarpsnį“ (Pierre Bourdieu, *op. cit.*, p. 309).

72 1983 03 02 d. Henriko Nagio laiškas Kaziui Bradūnui, MLLM GEK 108274, K. Bradūno f.

Kompromisų klausimu

Laikytis atstu nuo sovietinio literatūros patronažo, su kuriuo Lietuvoje kuriama ir leidžiama literatūra tuo laiku buvo susaistyta, buvo ne vieno išeivijos rašytojo nuostata. Nagys į šį keletą dešimtmečių trukusį ginčą dėl išeivijoje sukurtos literatūros publikavimo Lietuvoje asmeniškiau įsiliejo jau prieš pat Nepriklausomybę, 1988 m. Kanadoje, Toronte, vykusio IV Pasaulio lietuvių kultūros kongreso metu⁷³. „Tame kongrese aš kalbėjau apie kompromisą. Nereikia parduot, nereikia išduot, nereikia išsižadėt, nes mes dėl to čia ir esam.“⁷⁴, – apie išeivijos rašytojų pasirinkimą nedalyvauti melo ir priespaudos imperijoje, išgujusį juos į savanorišką tremtį, 1990 m. rudenį, klausinėjamas Liudviko Jakimavičiaus, dėstė Nagys.

Plačiau apie kongresą rašė Toronto lietuvių katalikų draugijos savaitraštis *Tėviškės žiburiai*⁷⁵, o literatūros padėties svarstymus, arba, kaip Nagys pavadinjo, jo kaltinimą, aprašė *Akiračiai*. Algirdas Titus Antanaitis straipsnyje „Kas kuria sovietinės Lietuvos kultūrą?“ *Akiračiuose* prie Nagio kongrese diskutuoto klausimo, ar dera nusileisti įkalbamiems išeivijoje sukurtas knygas leisti Lietuvoje ir sutikti su jų cenzūravimu, artėja pateikdamas panašią į Nagio 1984 m. emigravusios iš Lietuvos Editos Nazaraitės nuomonę, kurią pristato kaip aiškiai retrogradišką:

Spausdindami savo kūrybą *komunistų leidyklose*, tiki, jog, naudodamiesi *okupanto paslaugomis*, kartu su „broliais lietuviais“ kuria *sovietinės Lietuvos kultūrą*. Nežinia, kaip su ta kultūra, bet į istorijos puslapius įsirašo, tik *ne į pačius garbingiausius* [kursyvai mano – GB].⁷⁶

73 Svarbu prisiminti, jog Nagys savo pozicijos nesivelti į jokių kompromisus atkakliai laikėsi dar nuo 1968–1969 m., kai pasisakė prieš Mariaus Katiliškio sutikimą išleisti savo romaną *Miškais ateina ruduo* Lietuvoje (1969). Šis klausimas kurį laiką buvo apkartinęs jų – artimų bičiulių ir giminaičių – santykius.

74 Henrikas Nagys, „Kodėl mes čia esam?..“, *Sietynas*, Nr. 10, 1991, p. 183.

75 „Literatūros svarstyboms vadovavo dr. R. Šilbajoris. Pasisakė dr. R. Šilbajoris, V. Jonynas, L. Mockūnas, dr. H. Nagys, V. Natkevičius. [...] Prašo iš ten žinių apie išeivijos rašytojus, juos mini, siūlo jų kūrybinius spausdinti okupuotoj Lietuvoj jų sąlygomis. Tačiau sutartis nori pasirašyti per Maskvą. Tik pranykus varžomom sąlygom galės kamienas ir išeivija susijungti bendram Lietuvos kūrybos darbui.“ („Ketvirtasis pasaulio lietuvių kultūros kongresas“, *Tėviškės žiburiai*, 1988 07 05, p. 3).

76 Cituojama pagal: Algirdas Titus Antanaitis, „Kas kuria sovietinės Lietuvos kultūrą“, *Akiračiai*, 1988, Nr. 8, p. 7.

Nagys kongrese išdėstytus savo argumentus (dėl knygų leidybos LSSR, leidybos planų kontrolės iš Maskvos, išėivijos rašytojų pripažinimo ir nepripažinimo tinkamai) pirmiausia publikuoja Montrealio *Nepriklausomos Lietuvos* 1988 05 12 d. vedamajame „Kad lietuviškai žodis nebūtų parduotas ir išduotas“, tačiau Antanaitis be dėmesio palieka esminę Nagio minimą aplinkybę, jog

[p]agarsėjusiam Vilniaus pokalbyje, pokalbininkams iš čia buvo nurodyta nekeliti Lietuvos nepriklausomybės klausimo ir „neužgandinėti“ dabartinio okupacinio režimo ir Maskvos. Priėmęs tokį pageidavimą, argi neparduoti ir neišduoti laisvo lietuviško žodžio ir pačios Lietuvos? Ką reiškia „neužgandinėti“? Ar galimas čia kompromisas ir k o k s? ir k i e n o sąskaiton? ir k o d ė l jo reikia? [išretinta Nagio – GB] Kur atsiders visi rankraščiai, archyvai ir humaniškasai bendravimo tonas, jeigu ir kai Gorbačiovo „perestroika“ ir „glasnost“ subliukš?⁷⁷

Žinant Nagio įsitikinimą, kad Lietuva išsilaisvins⁷⁸, jo bekompromisis apsisprendimas išlaukti to laiko, kai išėivių kūryba bus leidžiama be iškraipymų, nenutylint rašytojų biografijų ar svarbių kūrinių, atrodo racionalus, garbingas, solidarus pasirinkimas. Vedamajame Nagys tęsia:

Sunku patikėti, kad kuris nors lietuvis rašytojas, palikęs Lietuvą ir kurias išėivijoje, netiki, kad ateis diena, kai ir čia, ir tenais sukurto ji literatūra bus viena ir nedaloma LIETUVIŲ LITERATŪRA [išretinta Nagio – GB], ir ji bus viena, nežiūrint kiek ir kokių Maskvos ir Kremliaus ponų bei pavaldinių bandys tai sutrukdyti.⁷⁹

Vis dėlto vienas sakinyš išduoda ir asmenines Nagio ambicijas:

77 Henrikas Nagys, „Kad lietuviškai žodis nebūtų parduotas ir išduotas“, *Nepriklausoma Lietuva*, 1988 05 12, p. 2.

78 Tai paliudyta Vytauto A. Jonyno atsiminimuose apie Nagį, o ir pats Nagys kalbinusiam Liudvikui Jakimavičiui yra teigęs – „Tačiau visą laiką tikėjau, kad Lietuva bus nepriklausoma.“ (Henrikas Nagys, „Kodėl mes čia esam?..“, *Sietynas*, Nr. 10, 1991, p. 173)

79 Henrikas Nagys, „Kad lietuviškai žodis nebūtų parduotas ir išduotas“, *Nepriklausoma Lietuva*, 1988 05 12, p. 2.

Tiesa, yra dar „nepageidaujamų ir nereikalingų“ (kaip man dar 1967 m. pasaulinės parodos Montrealyje metu vienas Maskvos patikėtinių nurodė) kūrinių rašytojai, kurie kalbinami dar tikrai užuolankomis ir ne pačių vyriausiųjų.[...] ⁸⁰

Akiračiuose Antanaitis nurodo visas nuo 1961 m. Lietuvoje išleistas knygas, tarp kurių, žinia, Nagio knygos net nebuvo numatyta išleisti. Atgimimo metais Lietuvoje brandžiausias išeivių poezijos rinktinės (Aisčio, Brazdžionio, Niliūno) ⁸¹ ėmus leisti valstybinėje „Vagos“ leidykloje, Nagio rinktinės reikalai buvo išjudinti ne Rašytojų sąjungos iniciatyva, o jo paties pastangomis. Su Nagiu nuo 1989 m. susirašinėjęs Jonas Juškaitis liudija, kad Nagys „norė[jęs] savo paties paruoštą ‚Ateities‘ leidyklai poezijos rinktinę matyti Lietuvoje, nes Amerikoje tiražas menkas“ ⁸². Tačiau tam buvo reikalingas institucinis tarpininkavimas ir pritarimas. Kaip rašo Juškaitis,

[T]ada buvo iš vienos ir iš kitos [Atlanto – GB] pusės sudaryta komisija išeivių knygoms leisti. Išeivijai joje atstovavę liberalai pagal savo hierarchijas Nagio dar nebuvo numatę. Vaikštinėjau pas „Vagos“ vyriausią redaktorių Aleksandrą Krasnovą ir tą planą sugriovėme. Poeziją dar tada visi graibstė, o tokios knygos kaip Nagio Lietuvai buvo reikalingiausios. ⁸³

Juškaičio minimas Nagio poezijos reikalingumas nemenkai buvo grįstas ir pilietiniu bei politiniu jo kūrybos angažuotumu. Prisimintina, kad Bradūnas dar 1970 m. *Drauge* rašė:

Nagys ir yra vienas mūsų tokių, kurių vergija bijo. Jo nerasi nei mažojoje tarybinėje enciklopedijoje, nei ten išleistoje lietuvių literatūros istorijoje, nei lietuvių poezijos dvitomėje antologijoje [...]

Okupantas nori, kad lietuvis tėvynėje nepamatytų laisvosios mūsų literatūros pasiektojo aukščio, nori, kad lietuviui tėvynėje jos geriausieji pavyzdžiai būtų nežinomi. Ypač dar tokių rašytojų, kurie nesileidžia į jokių kompromisus, kai statomas klausimas: laisvė ar vergija? Ir šitą grynai žmogišką ir pilietinę prasmę Nagys yra

80 *Ibid.*

81 1988 m. leidykla „Vaga“ išleido Jono Aisčio *Katarsis*, 1989 m. – Bernardo Brazdžionio *Poezijos pilnatis* ir Alfonso Nykos-Niliūno *Būties erozija*.

82 Jonas Juškaitis, *Lyra ant gluosnio*, p. 321.

83 *Ibid.*

mums didelis ir jo „Budapešto baladė“ liks mūsųose klasikiniu laisvės kovos įamžinimu lietuvių literatūroje.⁸⁴

1989 m. vasarį, kai dar tebevyko derybos dėl rinktinės išleidimo, laiške Juškaičiui Nagys perduoda linkėjimus jam knygas užrašiusiems poetams ir rašytojams, pats vengdamas jiems parašyti ir padėkoti, o tokį savo elgesį motyvuoja baime jiems pakenkti:

Čia apsilankiusiųjų partinių šulų man buvo aiškiai pasakyta, kad aš esą rašas „nepageidaujamų ir nereikalingų eilių“...⁸⁵

„Nepageidaujam[us] ir nereikaling[us]“ rašytojus Nagys minėjo anksčiau cituotame *Nepriklausomos Lietuvos* vedamajame 1988 m., tačiau realus Nagio ir partiečių pokalbis, vykęs prieš bene 20 metų, 1967 m. Montrealyje surengtos pasaulinės EXPO parodos metu⁸⁶, matyt, jam vis dar atrodė aktualus ir kalbant apie 1989 m. padėtį Lietuvoje. Vis dėlto Nagio atsargumas dėl pavojaus su juo bendravusiems rašytojams buvo perdėtas. Kita vertus, toks savivaizdis, kurio vieną sandų sudarė buvimas pavojingu sovietinei valdžiai asmeniu, buvo ne tik būdingas Nagiui, bet ir realus – žymėjo jo viešai (ir spaudoje) deklaruotas anti-sovietines pažiūras, kurios nekito dešimtmečiais.

Politinių debatų atgarsių ypač gausu Atgimimo ir vėlesnių metų Nagio korespondencijoje. Pavyzdžiui, po konservatorių pralaimėtų rinkimų į Lietuvos Respublikos Seimą 1992 m. spalį Nagys laiške Juškaičiui dėstė, kaip jam atrodo politiniai pokyčiai Lietuvoje:

Vieninteliai patenkintieji „brazauskininkų“ rinkimų laimėjimais yra tie mūsų tariamieji liberalai „kavolininkai“ ir „akiratininkai“ ... niekindami visai Landsbergį (sekdami savo „dvasios vadu“ Greimu, kuris tariasi viską išmanęs). Jų manymu, nereikia Lietuvai jokios savos kariuomenės, jie tyčiojasi iš statomų paminklų,

84 1970 10 24 *Draugo* laikraščio priedas *Mokslas, menas, literatūra*. Cituojama iš: Kazys Bradūnas, *Kertinė paraštė*, p. 78, 79.

85 1989 02 28 d. Henriko Nagio laiškas Jonui Juškaičiui. Cituojama pagal: Jonas Juškaitis, *Lyra ant gluosnio*, p. 321.

86 Henrikas Nagys, „Kad lietuviškai žodis nebūtų perduotas ir išduotas“, *Nepriklausoma Lietuva*, 1988 05 12, p. 2.

tautinių švenčių, trispalvių ir visos heraldikos, ją vadindami ultra-patriotų fašistiniais išsišokimais. Net Vytis jiems kadaise užkliuvo...⁸⁷

Iš Jakimavičiaus, kuris viešėjo Nagių namuose Montrealyje, ir Vytauto P. Bložės laiškų Nagiui matyti, jog juos siejo dešinėsios politinės pažiūros – išgyventa dėl neišnaudotos progos užkirsti kelią į aktyvią politinę veiklą sugrįžti buvusiems komunistams, šlietasi prie tų, kurie atvirai palaikė ir gerbė Vytautą Landsbergį. Kaip yra paliudijęs Petras Dirgėla, tuo laikotarpiu Lietuvos intelektualų tarpe tokia pozicija nebuvo populiari⁸⁸. Nagio požiūris į daugelį Lietuvos politinių aktualijų smarkiai skyrėsi nuo, tarkime, taip pat akylai nepriklausomybės tapsmą stebėjusio Vytauto Kavolio ar savitus Lietuvos modernizavimo projektus kūrusio Greimo, pritarusio ne visiems dešinėsios valdžios sprendimams. Nagys, į gyvenimo pabaigą save vadinęs liberalu Girniaus teikiama prasme, o Greimo priskirtas dešiniams (kaip ir Niliūnas), naujai atsikuriančia valstybe džiaugėsi besąlygiškai, 1990 m. spalį Jakimavičiaus kalbinamas interviu žurnalui *Sietynas* dėstė:

Tas laisvėjimas, tie mitingai, kai pamatai, kad yra tavo vėliava iškelta, yra Lietuva, žmonės eina, šimtai tūkstančių eina, gieda himną. Kiti sako, čia atributika, euforija. Nesąmonė visa tai bandyt nuneigt, tyčiotis iš to, kaip čia kai kurie daro. Todėl, kad tai yra simboliai, simboliai laisvės, laisvos Lietuvos, kurią mes palikome ir kuria mes tikėjome, ir dėl kurios mes, aš bent, gyvenau ir gyvensiu.⁸⁹

Kiek vėliau, ką tik Jakimavičiui grįžus iš viešnagės pas Nagius Montrealyje, Šiaurės Atėnuose dalintasi karštais įspūdžiais:

Ir ištisą pusdienį sėdim sugrįžę namo prie televizoriaus. Henrikas neša man video vaizdajuostes, įrašytas iš JAV ir Kanados žinių programų. „Visas tas srautas čia prasidėjęs nuo Gorbio vizito Lietuvon.“ 47 pilnos kasetės su žiniomis iš Lietuvos, su įvairiausių agentūrų komentarais, niuansais, kuriuos man skuba paaiškinti Henrikas, lyg būčiau koks čiabuvis iš Tanzanijos.⁹⁰

87 Jonas Juškaitis, *op. cit.*, p. 319.

88 *Apie Karalystę: Petrą Dirgėlą kalbina Vilius Bartninkas*, Vilnius: Naujasis židinys-Aidai, 2016, p. 100–101.

89 Henrikas Nagys, „Kodėl mes čia esam?..“, *Sietynas*, Nr. 10, 1991, p. 175.

90 Liudvikas Jakimavičius, „Buvau pas poetą Henriką Nagį“, *Šiaurės Atėnai*, 1990 11 14, p. 5.

Pagal turimus atsiminimus apie Nagį, Lietuvoje jo asmens ir kūrybos atžvilgiu palankiausiai nusiteikę buvo Bložės, Juškaitis, Jakimavičius, Nagio rinkinei *Grįžulas* palydinčius žodžius parašęs Sigitas Geda. Beje, 1990 m. už *Grįžulą* Nagys pelnė Jotvingių premiją. Geda mini, jog sovietmečiu buvo persirašęs Nagio *Mėlyną sniegą* (išleistą 1960), kad jo, kaip ir Mackaus bei Niliūno poezijos dėka, keitėsi Gedos poetinis braižas⁹¹. *Grįžulo* viršelio aplanke rašęs, „jog š v e n t a yra diena tautai, kai į jos žemę sugrįžta poeto palaikai, bet d i d i yra diena, kai sugrįžta jo sukurtoji poezija“⁹², Nagio poeziją taip apibūdina:

Nagys tarsi kalba iš niekur į niekur. Šiurpi transcendencija. Radome tai, kas laikoma grynų poetiškumu, kas anais laikais buvo paneigta: grožio mistika ir magija. H. Nagys – europinės mokyklos auklėtinis su tokiu labai lietuvišku, žemaitišku pamušalu. Vienas jo mėgstamiausių poetų buvo Nietzsche. Tas pats bedugnės, nesvarumo jausmas. Gal A. Nykos-Niliūno poezijoje per daug filosofijos, per daug vienatvės, savotiško manierizmo? O Nagys kalba labai paprastai. Jo tragizmas – vieno žmogaus ir visos genties. Lyg iš grynų nervų būtų išaustas. Poetas toks, kaip jį suprato Hölderlin’as.⁹³

Tarsi atsiliepdama į nuolat Nagį jaudinusi jo poezijos įvertinimo klausimą, Nijolė Miliauskaitė 1993 02 03 d. laiške Nagiams rašo:

Spaudoj daug kur būna minima Henriko pavardė, visur, kur tik rašoma apie gerą poeziją. O per sausio 13 d. televizija parodė ištraukų iš Henriko poezijos vakaro Menininkų rūmuose. Tai buvo gražus ir jaudinantis dalykas.⁹⁴

Solidarumą ir pripažinimą 1996 06 04 d. laiške liudija ir Bložė:

91 Sigitas Geda, „Poetai veikia savo buvimu“, in: Ričardas Pakalniškis, *Poezijos kryžkelės: dialogai apie dvi poezijos šakas Lietuvoje ir išeivijoje*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1994, p. 197–198.

92 Sigitas Geda, [be pavadinimo], in: Henrikas Nagys, *Grįžulas*, Vilnius: Vaga, 1990, viršelio aplankas.

93 Sigitas Geda, „Poetai veikia savo buvimu“, in: Ričardas Pakalniškis, *Poezijos kryžkelės*, p. 200–201.

94 1993 02 03 d. Nijolės Miliauskaitės laiškas Henrikuui ir Birutei Nagiams, MLLM GEK 112750, H. Nagio f.

[...] labai nuliūdome supratę, kad, pablogėjus Henriko sveikatai, nebeįstengsite šiais metais atvažiuoti. O tiek gražiu į tai sudėta vilčių, į tai, į susitikimus, pokalbius, malonų pabendravimą ir, aišku, klausymąsi – mielojo Henriko, kurio niekas nepàmiršta, viskas įvertinta ir kuris stebina savo šnekos taiklumu, tikslumu, vaizdingumu, kalbos turtingumu ir grožiu.⁹⁵

Tokį išsamų teigiamybių išskaičiavimą galime aiškinti ir tuo, jog Bložė neliko nepastebėjęs paties Nagio viešai vis dažniau spaudoje pasirodančių nepasitenkinimo, užgautojo jausenos ženklų. Pavyzdžiui, *Literatūros ir meno* redakcijai Nagys parašė atvirą laišką, nes, pirmajame puslapyje anotuodami Nagio jubiliejui skirtą Rūtos Mėlynaitės publikaciją⁹⁶, redakcijos darbuotojai apsirikę parinko sakinį apie Niliūno kūrybą, dėl ko viešai savaitraštyje Nagio atsiprašė pati autorė, o ne redakcija. Nagys rašė:

Pastebėjau, kad redakcija ne visuomet tokia abejinga. Štai visai neseniai šiais metais už savaitraštyje padarytas korektūros klaidas Jono Meko rašinyje buvo labai nužemintai jo atsiprašyta. (Kai kurios klaidos buvo tikrai menkutės.) Gal, sakau, turite sąrašą, kaip kokios „prabos“ autorius reikia traktuoti? Kaip senais laikais... O gal čia vieno mažo, bet labai aktyvaus išėivijos ideologinio „kromelio“ pučiamos nyliūnomanijos įteigtas nesąmoningas (o gal ir sąmoningas) liapsusas?⁹⁷

Išvados

Daugiabriaunis Henriko Nagio kūrybos ir asmenybės vertinimų vaizdas straipsnyje ryškinamas susitelkus į epitekstinius faktus – į kūrybos vertinimą įsiliejančias bendresniame kultūriniame ir biografiniame diskursuose cirkuliuojančias žinias apie autorių, grindžiančias ir jo idėjų supratimą bei perdavimą. Tam pasitelkti to meto viešąjį literatūros procesą nušviečiantys užkulisiniai veiksmai ir aplinkybės, kurie, negalėję atsispindėti to meto literatūros kritikos sprendiniuose, atidesniam tyrimui dabar yra prieinami iš privačias reakcijas fiksavusių šaltinių – amžininkų dienoraščių, atsiminimų, epistolikos, spaudos.

95 Vytauto Bložės laiškas Henriku ir Birutei Nagiams, MLLM GEK 112748, H. Nagio f.

96 Rūta Mėlynaitė, „Tarp žemės ir dangaus – toli“, *Literatūra ir menas*, 1995 10 14, p. 4–5.

97 Henrikas Nagys, „Atviras laiškas“, *Literatūra ir menas*, 1995 12 10, p. 15.

Sprendžiant iš atsiminimuose apie Nagį vis paminimo jo renomė, egzistavo tam tikras įtampos laukas, jį pažinojusius poliarizavęs į simpatikus ir priešininkus; dėsninga, jog palaikomi artimesni santykiai beveik garantavo supratimo ryšį. Todėl juo iškalbingesni yra nesyk pasikartojantys vieši Nagio kaip aktyvaus visuomenininko, kritiko ar tiesiog žmogaus gestai, kuriais jis priešindamasis atsiriboja – nuo paties kurto akademinio sambūrio „Šviesa“ kairėjančios ideologijos, nuo proteguoto jaunesnio bičiulio Jono Meko ir jo kūrybos dėl šiojo angažavimosi politinei kairei, ir, turbūt skaudžiausiai, – nuo Alfonso Nykos-Niliūno (ir nuo intelektualiniame išeivijos gyvenime dominavusios „Santaros“ federacijos), suabejojus draugo prielankumu, vertinimu ir pagarba. Šio straipsnio problematika – visą kūrybinį kelią Nagį lydėjęs klausimas apie pripažinimą – susiliečia su šių gestų sfera, priklausoma ir nuo pastovaus jo pasaulėžiūrinio pagrindo, ir nuo jausminių ambicijos perkrūvių, ir nuo savasties gynimo, kuriam Nagys priskyrė ne tik literatūrinę kūrybą, bet ir politinį veikimą – bekompromisį priešinimąsi Lietuvos okupacijai ir tikėjimą išsilaisvinimu. Šiuo požiūriu itin reikšminga, koduojanti elgsenos modelį yra Nagio eilėraščio maksima – „Niekad neparduok savęs“.

Ideologinės sankirtos buvo viena iš priežasčių, dėl kurių Nagys iš pradžių nutraukė ryšius su *Akiračiu*, o vėliau ir su *Metmenų* bendradarbiais bei santariečiais, nesusitaikęs su tuo, jog naujais literatūros analizės metodais besiremianti kritika adoravo naujai formuojamo lietuvių išeivijos poezijos kanono autorius – Alfonsą Nyką-Niliūną, Tomą Venclovą, Henriką Radauską. Ignoruodamas kritikų preferencijas (universalizmą, kosmopolitiškumą, intelektualumą), Nagys lietuviškąją kūrybos problematiką ir literatūriniais bei gyvenimiškais interesais liko arčiau Kazio Bradūno nei Niliūno. Pastangos išleisti Nagio rinktinę *Grįžulas* besilaisvinančioje Lietuvoje rodo, jog institucinio palaikymo stoka Nagiui ir vėl teikė progą abejoti jo kūrybos reikšmingumu. Įtarumo apogėjų Nagys pasiekė įvairiuose interviu kvestionuodamas bičiulystę su Nyka-Niliūnu.

Patvirtinimų apie kūrybos vertingumą ir įtaką Lietuvoje gyvenusiems poetams Nagys sulaukė jau po Nepriklausomybės atkūrimo. Susirašinėjimuose su rašytojais Lietuvoje atsiskleidė privačios jų reakcijos į Nagio kūrybą, kurios vertybinei orientacijai suprasti buvo svarbus ir politinis kontekstas.

Gauta 2020 11 03

Priimta 2020 11 19

On Henrikas Nagys' *Niveau*

Summary

The author of the article examines the trajectories of the Lithuanian diaspora poet, Henrikas Nagys' (1920–1996), works, their recognition and his ability to remain an influential figure in the field of literature. The assessment of poet's works and his personality are highlighted by introducing behind-the-scenes actions and circumstances, which did not resonate in the literary criticism of the time, but were captured in the diaspora cultural press and in the private egodocuments that became available later, such as memoirs, diaries, and vast correspondence. These egodocuments constitute the basis of this research.

The author of the article has chosen the historical empirical method, which suits the most to observe the dynamics of Nagys' aesthetic and moral choices and evaluations in the context of Lithuanian diaspora—the early recognition of Nagys' poetry; the strengthening of his generation's literary position, actively pursued by the poet himself; promoting the authors of similar poetic aesthetics to the ranks of the leading writers (i.e. hierarchical actions); and later, poet's sore reaction to his exclusion from the top of hierarchy.

Nagys, an ardent patriot of Lithuania, who firmly defended his position in the disputes, was uncompromising towards the Soviet regime. Ideological and worldview differences were one of the reasons why Nagys broke ties with the associates of the monthly *Akiračiai* and the literary journal *Metmenys* and the Santara Federation. Nagys felt unappreciated when the literary criticism professing the new literary research methods put forward the authors of the renewed canon of Lithuanian diaspora poetry (Alfonsas Nyka-Niliūnas, Tomas Venclova, Henrikas Radauskas).

Nagys learned of the value of his works and of his influence on poets living in Lithuania only after 1990s, relying on the reactions to his poetry (political context was also important for understanding its value orientation) revealed in private correspondence with Lithuania's writers.

Keywords: Henrikas Nagys, 20th-century literary life of Lithuanian exodus, recognition, reception.